

ALTAİN SAİN SUME
(Barabin. Tatarlarının Kahramanlık Hikayesi)

F.URMANÇEEV
Çeviren: Muvaffak DURANLI*

Barabin Tatarlarının Altain Sain Sume¹ adlı hikayesi içeriği ve kompozisyonuyla Sibiry Tatarlarının destanı için tipik niteliktedir. Bu eserin başlangıcı eski doğu edebiyatı² için oldukça gelenekseldir. Hikaye oğulları olmayan yaşlı bir kan kocanın mutsuzluğunun tasviriyle başlar. Bu motif değişik varyantlar halinde Batı Avrupa destanında ve hatta Eski Yunan mitolojisinde bile bulunmaktadır.³

Çocuksuzluk bütün halklarda her zaman büyük bir mutsuzluk kabul edilmiştir. Ortaçağ hükümdarlarının ve kabile Önderlerinin çocuğunun olmaması sıklıkla bütün devletin tarihi kaderinde anlatılmış ve kabile içi savaşların nedeni olmuştur. Çocuksuzluk motifi belki de bu yüzden dünya folklorunda böyle yaygınlık kazanmıştır.

Zamanımıza kadar ulaşmış ve bu konuyu içeren ilk eserler çok eskilere aittir. Mesela bu motife dört bin yıl önce yazılmış eski Mısır nesir anıtlarında karşılaşılmaktadır. Gemi Kazasında Kaybolanın Masalı (İ. Ö. XX. - XVII. Yüzyıllar)⁴, Ölümüne Mahkum Edilen Prensi (İ.Ö. XIII. Yüzyıl)⁵. Benzer içerikli sözlü efsanelerin daha önce de var olduğu ve destanın yaratılmasına öncülük ettiği öne sürülebilir.⁶

* Çevirmen Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

- F.Urmançeev'in bu makalesi "Geroiko-arhaiçeskoe skazanie Allain Sain Sume" adıyla Sovetskaya Tyuikologiya, 1984, No 2, ss. 25-32'de yayımlanmıştır.
- 'V.V.Radlov, **Obraztsı Narodnyy Literaturı Tyurkskih Plemen. C.IV. SP.**, 1872, ss. 70-77.

²Bak. **Mahabharata. Ramayana.** Moskova, 1974, ss. 7-66; **Tri Velikih Skazaniya Drevney İndii.** Moskova. 1978. ss.388-389; **Geroičeskiy Epos Narodov SSSR.** Leningrad, 1979, s.327; **Koblandı-bahr. Kazalškiy Geroičeskiy Epos.** Moskovü, 1975, ss.65-223.

³N.A.Kun, **Leğendi i mifl Drevney Gretsit.** Moskova, 1954, ss. 182, 429

⁴**Povcst Peteise III. Drevneegipetskaya Proza.** Moskova. 1978,ss.42, 262.

⁵a. g. e. ss.62. 263; "poyeziya i proza Drevnego Vostoka". Moskova, 1973, ss.36, 63.

⁶V.Y.Propp. **tstoriçeskie Komi Volşebnoy SkazM.** Leningrad, 1946,s. 145.

Çocuksuz yaşlı karı kocayla ilgili hikayeler Türk destanında da oldukça yaygındır, gerek masal⁷ gerekse destan şeklinde olmak üzere bu hikayeler pek çok değişik şekildedir⁸.

Masal ve destanın anlatını kanunlarına göre folklorda çocuksuzluk hiçbir zaman nihai ve mutlak olmamıştır. Erkek çocuk, bazen de erkek veya kız çocuk mutlaka olacaktır. Eskiden çocuk ricasıyla kabile atasına, toteme, daha sonraki dönemlerde ise Tannya baş vurulmuştur. Gerçekte bu eski Mısır nesrinden başlayarak ve bu motiflerin İslami etki altında daha karmaşık bir şekil aldığı orta çağ Türk destanıyla devam ederek doğu halklarının pek çok masal ve hikayesinde anlatılmaktadır⁴,

Bu konu geleneği Altın Sain Sume hikayesinde de izlenmektedir. Yaşlı adam kendisine bir çocuk vermesi umuduyla tek ineğini keser ve misafirlerimi çağırır, bu ritüel şöleden sonra ille karşılaştığı kişiyi yemek kalıntılarıyla ağırlamaya karar verir. Karşısında ak sakallı bir ihtiyar belirir. Yaşlı adam ona derdini anlatır ve kendisine bir oğul vermesi için Tannya dua etmesini ister. Ak sakallı ihtiyar, ihtiyar adamın ricasını yerine getirir. Bir yıl sonra yaşlı kadın bir oğlan doğurur¹⁰.

Kahramanların koruyucusu olan ak sakallı ihtiyar tiplmesi belirli bir ilgi oluşturmaktadır. Sibiryâ Tatarlarının diğer hikayelerinde mesela Ak Kubek adlı kahramanlık destanında yaşlı adam benzer bir rolde yer alır."

Bu tipleme genetik açıdan kahramanın ilahî kökeni, himayeci atalar kültü ve daha sonra Müslüman ermişleriyle ilgili eski tasavvurların bir yansıması olan halk masallarıyla¹² bağlantılı gözükmetedir. Bunu, Türk dillerinde "seçilmiş, saygı, üstün"¹³, Moğolcada "iyi, güzel"¹⁴ anlamına gelen destan kahramanının adında yer alan *sayrı- sayın* kelimesi kanıtlamaktadır. N.F.Kalanov tarafından hazırlanan ve 155 yıldan daha fazla bir zamanı kapsayan "Moğol ve Tatar Hanlarını Şeceresi"ndeki *sain* kelimesi sadece Altın Ordu hanlarının başı Batu Sain için kullanılmıştır (Batu 1224-1255 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır)¹⁵. Kendisine Mısır firavunlarının, eski

⁷ S.A.Baskakov. **Kazahskaya volşebnaya skazka**. Alma-Ata, 1972, ss. 116.249: **Guvinskie Narodnie Skazki**. Moskova, 1971, s. 143.

⁸ Bak. H. Korogli. **Oguzstiy Geroičeskiy Epos**. Moskova, 1976, s. 106; V. Jirmunskiy. **Narodnyy Geroičeskiy Epos**. Leningrad, 1962, a. 12; aynı yazar. **Tyurkskiy Geroičeskiy Epos**. Leningrad, 1974, ss.517-631.

⁵ V.Jirmunskiy, **Narodnyy Geroičeskiy Epos**. s. 160

¹⁰ V.V.Radlov, **Obraztsi...**, c.IV, ss.70-71

"a.g.e.,ss.53-54, 148.

¹² Bak. V.V.Kaskabasov, **Kazahskaya Volşebnaya Skazka**. s. 160.

¹³ V.V.Radlov, **Opit Slovaryâ Tyurkskih Nareçiy**, c.4. SPb.,191 J. sütun 291.

¹⁴ **Mongolsko- Russkiy Slovar**, Moskova, 1957, s.343.

¹⁵ **Skazanie o Zaçatii Tsarstva Kazanskogo**, Kazan, 1902 (bak. Tablo).

Yunan krallarının ve eski Moğol Tannsmın¹⁵ adını alan Moğol imparatorluğunun kumcusu Cengizhatvın geleneğini devam ettiren Batuhan kendi iktidarının ve unvanının ilahî bir kökeni olduğunu belirtmiştir. *Sain* kelimesiyle kahramanının ilahî kökeninin belirtilmesinin eski Türk- Moğol mitolojik destamıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. G.N.Potanin şöyle yazmıştır: İrin Sayırle ilgili şarkı ve masallar Moğolistan'ın kuzeyinde anlatılmaktadır¹⁶. Burada İrin Sayın kudretli bir şaman ve göğün oğlu olarak tasvir edilmektedir¹⁷. Bu gelenek Kazak kahramanlık destanına da geçmiştir. Bu destanda Tanrı tarafından kutsanan Sain'in bakışıyla dokuz yüz yaşındaki yaşlı kadınlar gençleşmiş, her taraf çiçeklerle bezenmiştir:

Er Sain atma bindiyse

Orada doğa da değişmiştir;

Altı aylık kış

Bahara dönmüştür.¹⁸

Bahadır atının katılmasıyla bağlantılı epizodlar daha belirgin bir ilgi uyandırmaktadır. Burada kahramana genelde bir köle olan sürü çobanı yardım etmektedir. Bu tiplenin doğrudan göçebe halkların günlük sistemiyle bağlantılı olması Türk destanı için kişinin geleneksel olumlu bir yorumunu getirmiştir²⁰.

Alinin Sain Sume hikayesinde bir köle olan sürü çobanı bu gelenekten farklı olarak kahramanı lursızlıkla suçlamakla ve bu yüzden kahramanla acımasızca savaşmaktadır. Halk destanı için belirlenmiş geleneklerden bu şekildeki bir sapma ve sürü çobanı tipinin transformasyonu, birincisi yerleşik hayata geçişle bağlantılı bir şekilde sürü çobanının halk hayatındaki rolünün ve yerinin değişimiyle; ikincisi üç denemeden sonra atını kendi seçen kahramanın rolünü belirtme isteğiyle açıklanabilmektedir. İncelenen hikayede Türk halkları arasında yaygın olan Alpamış²¹ destanıyla uzak bir konu bağlantısı olduğu fikri de ileri sürülebilir.

Destanda şimdi vereceğimiz epizodu açıklamak daha zordur: yaşlı adamla kadın uzun süre bekledikleri oğlu Öldürmeye karar verirler. Bu motif eski inançlardan

¹⁵ G.N.Polanin, *Vostovne Motivi v Srednevekovom Evropeyskom Epose*. Moskova, 1899,s.374.

¹⁷ *a.g.e.*,s.12Ö

¹⁸ *a.g.e.*, ss.377-379.

¹⁹ *%.*.&*, ss.377-379.

¹⁹ *Pesni Stepey. Antologiya Jazahskoy Li tem tun*. Moskova, s. 35.

²⁰ *Bak. V.M Jirmunskiy, Tyurkskiy Gcroiçeskiy Epos. s. 257.*

²¹ *Alpamiş. Uzbekskiy Narodmy Epos Po Variantu FazUa Yuldaşa*. Moskova, 1949; *Alpamiş. Skazitcl Esemurat-jirau Nurabullaev*. Nukus, 1960.

hikayeye girmiş olabilir, zira folklorik paralellikleri oldukça enderdir. Özellikle Sibirya'da derlenmiş Rus halk masalı Balladır İvan Yabloçkin'de benzer bir motifle karşılaşılabilir²².

Benzer epizodlar genetik açıdan halkların etnografik geçmişiyle bağlantılı olabilir. Özellikle tahtın mirasçısı olan çocukların Öldürülmesi sıkça rastlanan bir olaydır ve halk yaratıcılığında da uygun yansımasını bulmuştur²³. Bazı halklarda bu adet yakın geçmişe kadar korunmuştur²¹.

Hikayenin kahramanı ölümden ve Türk destanı için geleneksel bir tip olan bahadır atı tehlikelerden kurtulur. "Kahramanlık destanında bahadır atı insan sözünü anlar yiğide gelecekteki tehlikeyi haber verir..."¹²³. Bahadır atının bu şekildeki rolü daha önce adı verilen halk masalı Balladır İvan Yabloçkin'de de verilmektedir²⁶.

Atıyla ölümden kurtulan bahadır evinden ayrılmaya karar verir. Bu davranışta kabile toplumundaki bazı üyelerin onunla ilişkiyi koparma isteğinin yansıması yer almuş olabilir. Benzer epizodlar Tulyak'la ilgili hikayenin Başkırt ve Tatar versiyonlarında bulunmaktadır²⁷.

Cik Mergen^{2*} destanında olduğu gibi bazı hikayelerde kahraman bahadır olgunluğuna ulaşmaya kadar adıyla anılmaz. Bu motif incelenen destanda da yer almaktadır: ancak hikayenin kahramanı evini terketmeye kalkıştığında ailesi oğullarının adının olmadığını hatırlar, onu eve geri çağırır ve Altain Sain Sume adını koyarlar. Kahramanın küçükken kendisine verilen adı değiştirmedikçe, bir yetişkin olarak ilk önce onu aldığını da belirtmek gerekir. Bu isim verme töreni sırasında ortaya çıkan eski inançların ve onlarla bağlantılı epik geleneklerin unutulmasıyla açıklanmaktadır.

Bu epizodlar hikayenin birinci bölümünü tamamlamaktadır. İkinci bölümde bahadırın evlenme konusu gelişim almaktadır. Alının öğüdüne uyan kahraman kızını kendisine vermeye niyetlenen krala gider. Daha önce orada olan sekiz bahadırın yarışmasına karşın tercih Altain Sain Sume'den yanadır. Bu da sekiz bahadırın birlikte gelmiş olması, Altain Sain Sume'nin ise tek başına gelmiş olmasıyla açıklanmaktadır.

²¹ **Russkie Narodnie Skazki Sibiri o Bogatiryah.** Novosibirsk, 1979, ss.159-169;286-287, 157.

²³ Bak: N.A.Kun, **Leğendi i Mifi Drevney Gretsii**, ss. 44, 58, 74, 101, 115

²⁴ M.I.Kulişer **Oçerki Sraunitelnoy Etnografii i Kulturi.** SPb., 1887, ss. 46-56; C.Frezer, **Zolotaya Vetv.** Sayı I. M.-L., 1931, s. 327.

²⁵ V.M..Tirmunskiy, **Tyurkskiy Geroiceskiy Epos**, s. 249.

[^] **Russkie Narodnie Skazki Sibiri...**! ss. 160-161

²⁷ Lev SuhodoIskiy, "Legençla o Tulyake". - **Vestnik İmperatorskogo Russkogo Geograficeskogo Obşçestva**, c. 24, SPb, 1858, ss. 65- 72; **Başkırskiy Narodny Epos.** Moskova, 1977, ss. 8-51, 206-214, 418-427.

²⁸ **Bormgi Tatar Edebiyatı**, Kazan, 1963, s. 352.

Pek çok doğulu halkda var olan geleneğe göre damat gelin için para vermek zorundadır. Bu hikayede yansımıştır. Hikayede gelin için kalım ödenmesini gerektiren ataerki feodalizmin daha sonraki gelenekleri yetişkinlere ait törenlerle bağlantılı daha eski tasavvurlarla karışmaktadır.

Kahramanın düğüne kadar kral için yedi kır at (akbuzat) yakalaması gerekmektedir. Bahadır, düğün için ağır koşulları yerine getirmelidir. Kahraman daha önce hakkında pek çok şey öğrendiği Ene Solım'la karşılaşır. Epik geleneğe göre onların karşılaşması mücadeleyle başlar ve bu mücadele güçlerinin eşit olduğunu gösterir. Benzer epizod eski doğu anıtlarından biri olan Gılgamış destanında da bulunmaktadır, bu destan İ.Ö. XXIII. - XXII. yüzyıllarda sözlü formda oluşmuştur²⁹. Bu motif orta çağ hikayelerinde, mesela Rus bahadırılık destanında da³⁰ yansımaktadır. Alta in Sain Sume hikayesinde kahramanın yedi aygır için gittiği söylendiğinde Ene Solun ona yardım teklif eder. Eğer yedi yüz yilbegenin annesi yenilirse ancak o zaman yedi aygır yakalanabilir. Bu durumda kimin kastedildiği açık değildir. A.A.Petrosyan şöyle yazmaktadır: "Altaylıların pek çok epik hikayesinde insanları yiyen ... yedi başlı dev Celbegen tipi yer alır"³¹. G.N. Potanin Altay folklorunun bu tipi hakkında şöyle yazmıştır: "Altaylıların insan yiyen masal kahramanı yaşlı kadın *Celbegen* olarak adlandırılmaktadır; o ay tutulması sırasında ayı yutar"³². Bilim adamı *celbegen* i Kazakça *jalamız* kelimesiyle karşılaştırarak bu kelimenin etimolojisi üzerinde durmakta ve Altay folklorunun *celbe gerimin* ve Kazak folklorunun *jahumuz kernpir'mm* kendi yapılan içinde benzer tipler olduğu yargısına ulaşmaktadır. Kazak halk masallarındaki diğer bir dev tipi olan *aydagara* ya *jalmamız kernpir* tipini karşılaştıran S.A.Kaskabasov şöyle yazmaktadır: "*Jalmamız kernpir* de dikkatsizliği sonucu ölümler krallığına düşen insanlarla savaşı"³³. Gerek Volga ve Ural gerekse Sibirya Tatar folklorunda karşılaşılan yaşlı kötü kadın *yalmamız karçık* tipi de genellikle aynı çizgilerle donanmıştır³⁴.

Altain Sain Sume hikayesinde Kazak ve Tatar folklorundaki aynı tipin, fakat başlangıçtaki Altay adımı koruyarak, yer aldığı ileri sürülebilir. Bu hipotez büyük ölçüde fonksiyonel açıdan akraba olan *celbegen* ve *jalmamız (yalmamız)* kelimeleriyle de kanıtlanmaktadır³⁵.

²⁹ Epos o Gügameşe ("O vse vidavšem"), M.-L., 1961, s. 19.

³⁰ G.N.Parilova ve A.D.Soymonov, Bilim Pudjskogo kraya. No 4, Petrozavodsk, 1941; Bilim, Moskova. 1969. s.43.

³¹ A.Petrosyan, O geroičeskom epose narodov Sovetskogo soyuza. - Geroičeskiy epos narodov SSSR, c. I. Moskova, 1975. s.10.

³² Kazakskiy folklor v sobranü G.N.Potanina., Alma-Ata, 1972. s.292.

³³ S.A.Kaskabasov, Kazahskaya volşebnaya skazka, s.177.

³⁴ Bak., Tatar halik ijatı. Ekiyatlar, (berençe kitap), Kazan

³⁵ Krş., Kazakskiy folklor v sobranü G.N.Potanina, s.292.

Türk- Mğol folklorunda oldukça yaygın olan yilbegen- celbegen- çelbegen tipi Altay Türklerinin, Şorların, Hakasların⁷ ve diğer halkların^{3*} yaratıcılığında da bulunmaktadır.

Destanımızın kahramanı yedi yüz yilbegenin annesine karşı hareket ediyor ve ilk çarpışmada onu yeniyor. Daha sonra yedi aygırı yakalıyor ve kötü duruma düşen Ene Solın'ra yardıma gidiyor. Bahadır tipi sürekli olarak anlatımda merkez olmaktadır. Bütün sınavları geçen kahraman ve arkadaşı dönüş yolu üzerinde büyük bir orduyla karşılaşır, çarpışma sırasında ağır yara alır ve ölürlür.

Baş kahramanın aldığı yaralardan dolayı ölmesi Sibiryâ Tatarlarının diğer kahramanlık hikayelerinde, mesela Ak Kubek^{3y} destanının her iki varyantında da görülmektedir. Fakat Ak Kubek'de bahadır gerçekten ölür, Kazak destanı Er Sain^{4m} ve pek çok halk masalında olduğu gibi Allain Sain Sume'de kahraman yeniden canlanır. Geçici ölüm epizodu insanların ilkel tasavvurlarına aittir⁴¹.

Burada hikaye bitmiş olmalıydı. Fakat bu eserin gelişimi sanat mantığıyla gelişmektedir, yani bahadır kendisine daha önceden gösterilen sona ulaşmış olmalıdır. Bu yüzden hikayeye Türk destan gelenekleriyle sıkı bağlar içeren yeni epizodlar katılmaktadır. Türk Moğol halklarının epik geleneklerine uygun olarak bahadır alı yeniden aktif faaliyetlere katılmakta, ölmüş sahibini büyüyle canlandırmaktadır⁴².

Hikaye, masal ve destan için tipik epizodlar olan iki düşünle bitmektedir, bu her biri yetmiş gün süren Altain Sain Sume ve Ene Solın'ın düşünüdür.

Hikaye içeriğinin temelini bahadır düşününü oluşturmaktadır. Gelini elde etmek için bahadır ve onun arkadaşı veya kardeşliği devle savaşı ve onu yenerler. Benzer savaş hikayenin kaynaklarının ne kadar eski olduğunu göstermektedir. Bunu diğer olgular da kanıtlamaktadır. Temel şahıslardan biri yaşlı kadın *paşlık- başhk'dır*. Sibiryâ Tatarlarını pek çok hikaye ve masalında kadınlar bu şekilde adlandırılmaktadır⁴³.

³⁷ V.V.Radlov, **Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskih plemen**. C.H. SPb., 1868.ss.266, 267. 557, 559; N.F.Katanov, **Hakaskiy folklor**. Kitap;obraztsı narodnoy lileratun tyurkskih plemcn, c.IX. SPb., 1907; Abakan, 1963, ss, 106. 135- 136; N.F.Katanov, V.V.Radlov tarafından hazırlanan Obraztsı narodnoy Üteratun tyurkskiy plemen'in ikinci cildinde karşılaşılan özel adların alfabetik listesi, Spb, 1888, s. 23.

³⁸ G.N.Potcmın, **Vostoçnic elementi v srednevekovom evropeyskom epose**, ss. 651, 667, 750-753.

³⁹ V.V.Radlov, **Obraztsı....** c.V. ss. 59, 153.

⁴⁰ Pesr.i siepky, ss.30-46; A.S.Orlov. **Kazahskiy geroičeskiy epos**, M.-L., 1945, ss. 50-71.

⁴¹ V.Y.Propp. **tstoriçeskie kornı vulŞebnoy skazki**. s. 260.

⁴² V.M.jirmunskiy. **Tyurkskiy geroičeskiy epos**, s.249.

⁴³ Kurbaña hikayesiyle karşılaştırma. **Tatar halik ijatı. Ekiyatlar (Berençe kitap)**, s. 86.

⁴⁴ **Tatarsko-ruskiyslovar.M.**, 1966, 63

Çağdaş Talarcadan tercümede bu kelime önder, baş, başkan⁴⁴ anlamına gelmektedir. Tatarca diyalektler bu kelimenin daha belirgin anlamını da (aile reisi, ev hamımı) korumuşlardır⁴³. Talarcada *başhküzle bulu* kelime bileşimi de bulunmaktadır, 'evlenmek' anlamına gelen bu birleşimin harf çevirisi 'kafayı ve gözü korumaktır'⁴⁶. Bu mecazi bir ifadedir ve *paşilk- başlık* eski ataerkil ilişkilerin uzak bir yankısıdır. Bu açıdan hikaye Buryat⁴⁷ destanına ve kadının baş rolü oynadığı Evenlerin arkaik destanına yakındır.

Hikayenin karşılaştırmalı analizi açısından L.P.Patopov'unı Altaylıların Cangar destanını Kalmık Cangara'sının⁴⁹ öncülü olarak kabul ettiği makale ilginçtir. Bu destanı A. A. Petrosyan şu sözlerle tarif etmektedir: "On iki cangaradan her biri felakete düşmüş arkadaşım aramak veya düşmana misilleme yapmak için cehenneme ve bilinmeyen ülkelere giden kahramanların şaşkırtıcı maceralarını anlatan kalıramanlık faaliyetlerinin tarihini içermektedir. Bahadırların seferleri, bahadırın eşi olmaya layık kıza uzun süre beklenen karşılaşmayla gelişen romantik maceralarla örülmektedir..."⁵⁰. Altaylıların kalıramanlık hikayelerini karakterime eden İ.V.Puhov ise şöyle yazmaktadır: "Bu hikayelerden en büyüğü bütün bahadırların, babası büyük bahadır Dangar- Bootkryla ilgili hikayedir. Bu hikayenin icrasının yedi gün sürdüğünü söylerler"⁵¹.

Altain Sain Sume'de Kalmık Cangarasında olduğu gibi kahramanların maceralarının geniş epik tabloları yoktur.

Dangar destanı Altay Syume destanları da dahil olmak üzere dokuz destandan oluşmuştur. Altaylılardaki Dangar m kaderiyle ilgili efsaneyi L.N.Patopov'a N.U.Ulagaşev⁵² vermiştir. Ulagaşev ben bu destanı sadece söylenti olarak duydum, onu doğrudan anlatmamışlardı" demektedir. Altay Syume adlı destanın Tatar versiyonu Barabin Tatarlarından Allain Sain Sume⁵⁴ adıyla kaydedilmiştir. L.P.Potapov'un bu fikrini hikayenin felsefesi ve sanat yönelimi de doğrulamaktadır. İ.V. Puhov'un sözlerine göre "Kahramanın evlenmesi ve ona eşlik eden kahramanlıklar istisnasız bütün Altay kahramanlık hikayelerinin temasıdır:Kahramanın evlenmesi olmadan Altay

⁴⁴ Tatar teknen diaiektologik süzlege. Kazan, 1969, s.74

⁴⁶ Tatarsko-russkiy slovar,s.63.

⁴⁷ E.N.Kuziniua. K karakteristika jcnuskih ubrazov v uligerah Aduray Mergen i Ercnsey.- Epişeskoie tvorçestvo narodov sibiri. (Tezisi dokladov nauçnoy konferentsii, 17-20 iyulya 1973g). Ulan Ude. 1973. s.52.

⁴⁸ J.K.Lebetlevi. Arhaişeskiy epos evenov. Novosibirsk. 1981, ss.38-49.

⁴⁹ L.P.Potapov. "Geroişeskiy epos altaytsev".- Sovetskaya etnografiya,1949, No 1, s.27.

⁶⁰ A.Petrosyan. O geroişeskom epose narodov Sovetskogo Soyuza, s.16

⁵¹ İ.V.Puhov. Altayskiy narodniy geroişeskiy epos.- Maaday-Karıı. Altayskiy seroişeskiy epos, M, 1973, s.25.

⁵²

⁵³ a.g.e.

⁵⁴ L.P.Potapov. Geroişeskiy epos altaytsev, s. 127.

destanının olması mümkün değildir (Hakas, Buryal, Yakut destanı gibi). Evlilik kesinlikle dışarıdan olmalıdır..."⁵³. Bu durum Altain Sain Sume hikayesinde de aynıdır.

Yukarıda söylenenlerin hepsi Altain Sain Sume'nin genetik köklerinin ortaya konulmasına yardımcı olmakta ve büyük bir ihtimalle onu Allay'ın kahramanlık destanıyla bağlamaktadır. Bunu sadece bahadır düğününü içeren hikaye konusu değil, aynı zamanda diğer elementler, özellikle bahadırın Altain Sain Sume olan birleşik ismi de ortaya koymaktadır.

Altay kahramanlık destanlarından birinin Sibiryaya Tatarlarına geçmesinin tarihi açıdan mümkün olduğunu L.N.Polapov da yazmıştı. Merkezi Asya ve Güney Sibiryalı Türk halklarının şekillenmesinde VI. - VIII. yüzyıllar Türk kağanlıklarının büyük rol oynadığı bilinmektedir⁵⁶. Sibiryaya Tatarlarının atalarının Türk kabilelerinin konsolidasyon sürecine katıldıklarını düşünmek gerekir. Onların elnogenezi büyük ölçüde VI.- IX. yüzyıllarda Kazakistan'ın merkezi bölgelerinden ve Altay'dan pek çok Türk kabilesinin Sibiryaya'ya geçmiş olmasıyla bağlantılıdır⁵⁷. Bize göre Sibiryaya Tatarlarının kökeniyle ilgili yeterince sağlam bir fikir dile getirilmiştir: "...Tatarlar hiç de bölgenin yerlileri değildi. 880 yılına ait Çin haberlerinde tattan (Tatarlarla ilgili) zikirlerle karşılaşılmaktadır. Çin kaynaklarına göre tattanlar İnşan dağı civarında, yani Allay'da, yaşamışlardır"⁵⁸. Bu Tümen ve Tobol Tatarları için de söylenmiştir, Fakat büyük bir ihtimalle bu sözler gerek dil ve bölge gerekse etnografi ve folklor olarak belirgin derecede Altay Teleutlarına yakın olan Barabin Tatarlarına ait olabilir⁵⁹.

Bu ve diğer bazı tarihi etnografik ve folklorik verilerden hareket ederek Sibiryaya Tatarlarının şekillenmesinde Altayla bağlantılı olan Türk kabilelerinin önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Barabin, Talar, Tobol ve Tümen Tatarlarını kasteden akademisyen V. V.Radlov şöyle yazmıştır:"Köken olarak bütün bu Türk kabileleri Altay Teleutlarının yakın akrabalarıdır: ancak onların dili Orta Asya ve Doğu Rusya'dan gelen diğer Türklerin etkisiyle değişmiştir"⁶⁰.

Altain Sain Sume hikayesi bir bilim adamı tarafından Barabin Tatarlarından kaydedilmiştir, "onların dili Altay lehçesine en yakın olanıdır"⁶¹. Bu bilinen bir arkaizmi koruyan eserin hem dili hem de stiliyle doğrulanmaktadır. Altain Sain Sume belirli bir evrimi halk masalı çizgisinde yaşamış arkaik bir hikayenin deforme olmuş

⁵³ İ.V.Puhov. *Altayskiy...*,s.32.

⁵⁶ *İstoriyasibiri. C.J. Drevnyaya sibir.* L, 1968, s. 284.

⁵⁷ a.g.e., s.304.

⁵⁸ • İ.I.Avdeev ve İ.P.Strukova. "Tobolskie i tyumensk Uitan (itoriko-etnograüçeskiy öçerk)". *Omskaya oblast.* 1937.No 3.S.66

⁵⁹ S.A.Tokarev. *Etnografiya Narodov SSSR. M.*, 1958. s.444

⁶⁰ V.V.Radlov. *Obraztsı...*, c.IV, s.XI.

⁶¹ a.g.e., s.Xn.

varyantını⁶² temsil ediyor fikri de ileri sürülebilir. Eserde masaldaki şiirselliğin belirli etkisi eserin nesir formunda ifadesini bulmuştur. Fakat şiir veya nesir formunun eserin masal veya kahramanlık destanına aitliğimin koşulsuz bir işareti olamayacağını da belirtmek gerekir, zira "destanın nesir hikayeler formunda var olduğu iyi bilinmektedir. Temelde nesir olanlar (kısa şiir ulamalarına karşın) İrlanda destanı, Kafkasya'daki Amiran ve Nartlar hakkındaki hikayelerdir"⁶³. Bu, Altain Sain Sume hikayesi *Yir Tüşlük*^M benzeri diğer Tatar hikayeleri gibi genelde halk destanıyla sıkı bağ içeriyor anlamına gelmektedir. Bundan başka hikayenin dilinde geleneksel epik formüllerin büyük bir rol oynadığını, bu formüllerin pek çok dunımda şiir olarak şekil alabileceğini belirtmek gerekir. Ancak yeni doğan kahraman hikayede şiirselleşmiş bir şekilde tasvir edilmektedir: *ay tize auzı bar, kon tize küzc bar*⁶⁴* "Onun ay gibi ağzı. güneş gibi gözleri var". Buradaki şiir formu oldukça açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bunun dışında bu belirleme kahramanın ilahî kökenini anlatan halk destanının geçmiş geleneklerinde temellenmektedir. Genetik açıdan bu belirleme güneş ve aya saygıyla bağlantılı olabilir.

*Kırau töşe, kışpoitp haradi: yamgır yausa, yay polip bar adı*⁶ "Eğer ayaz olursa kış gelecek demektir; yağmur yağarsa yaz geliyor demektir" formülü oldukça ifadelidir veya *türge karap kólde, işekde karap sıktadı* "Çadıra bakınca güldü; kapıya bakınca ağladı" ifadesi. Eserde yaygın olarak kullanılan benzer epik formüller şiir dizeleri şeklinde daha kolaylıkla temsil edilebilmektedir. Burada şiirlerin bazen eşit Ölçü almaması, bu da eski Türk şiirinin özellikleriyle çelişmemektedir. Şiir için eşit Ölçü zorunlu değildir, zira "halk epik şiirindeki ritmin temelini ilk başta izosillabizm prensibi değil de hecelerin kısmen serbest hesaplanmasındaki ritmik-sentaktik paralelizm oluşturmaktadır"⁶⁵*. Bu taleplere incelenen hikayenin pek çok dizesi de cevap vermektedir, mesela *yedi yüz yilbegen'in annesi* kelimeleri:

*Kanatlı oçmasıyer ide,
Ayaklı yermes yer ide,
Pu yerge nimenen oldı-kızh kilde*⁶⁹
(Tercümesi):
Kanatlarınla uçamayacağın yer,
Ayaklarınla varamayacağın yer,
Kimin oğlu ve kızı buraya geldi'?

⁶² A.S.Mirbadaleva. "Nekotorie voprosı kriüçeskoj otseuki tekstov eposa tyurkoyazıçmh narodov". Sovetskaya Tyurkologiya, 1981, No2s, 66.

⁶³ E.M.Mdetmskiy. Narudnıy epus.-Teoriya literatun.,c.2, M.. 1964, s.88

⁶⁴ V.V.Radlov. Obraztsı..., c.IV, ss.352-375

⁶⁵ a.g.e.,s. 71, Yayın zorluklarından dolayı burada verilmeyen ifadelerin dili Tatar edebi diline yaklaştırılmıştır.

*a.g.e.,s.72.

⁶⁷ a.g.e.,ss.73-74

⁶⁸ V.M.Jirmunskiy, Tyurkskiy geroičeskiy epos, s.652

⁶⁹ V.V.Radlov. Obraztsı..., c.IV. s.74

Altain Sain Sume hikayesinde ritmik açıdan organize, sıklıkla da uyaklı ifadelerin bolluğu şu hipotezi ileri sürmeye yaramaktadır: analiz edilen metnin eserinin farklı bir nesir varyantı olmayabilir,onun arkaik prototipinde şiir bölümleri yeterince büyük rol oynamıştır.Yine de Sibiry Tatarlarının nesir hikayeleri arasında diğer örnekler yoktur, diğer örneklerde epik formüller şiir açısından organize edilmiş cümleler ve satır başlan önemli bir yer tutmuştur.

Barabin Tatarlarının Altain Sain Sume adlı hikayesi temelde arkaik destanın ifade özelliklerini belirgin şekilde korumuş ilginç eserlerden biridir.